

Załącznik nr 1 Program merytoryczny

Konkurs z historii współczesnej „Dzieje najnowsze Warszawy i Mazowsza 1915 - 1998” w roku szkolnym 2026/2027

Wprowadzenie. Przedmiot i cel konkursu

Przedmiotem tegorocznego konkursu tematycznego z zakresu historii współczesnej są dzieje miasta **Warszawy** jako stolicy regionu i państwa oraz dzieje **Mazowsza** – w granicach historycznych, uwzględniając równocześnie nowe, dwudziestowieczne granice administracyjne, które by wykraczały poza ten obszar w tytułowym okresie. Chronologia konkursu obejmuje czas od zakończenia zaboru rosyjskiego na ziemiach byłego Królestwa Polskiego, wraz z nastaniem okupacji niemieckiej w roku **1915**, do ostatniej reformy administracyjnej państwa polskiego, w wyniku której utworzono nowe województwo mazowieckie po roku **1998**. Tematyka konkursu obejmuje zarówno dzieje polityczne, społeczne, gospodarcze, jak i kulturalne, z uwzględnieniem architektury i urbanistyki.

Konkurs ma na celu dopełnienie i rozwinięcie, w odniesieniu do dziejów najnowszych, działań edukacyjnych jednostek oświatowych województwa mazowieckiego w zakresie obchodów **pięćsetnej rocznicy** przyłączenia Warszawy wraz z Mazowszem do polskiej Korony (1526 – 2026).

Konkurs skierowany jest do **uczniów szkół podstawowych** klas IV–VIII, zainteresowanych historią swojego osiedla, dzielnicy, miejscowości, gminy, powiatu lub regionu oraz zdolnych zapoznać się, samodzielnie lub z pomocą osób starszych, z literaturą przedmiotu.

Literatura przedmiotu obejmuje wybrane pozycje w podziale rzeczowym i ma charakter reprezentatywny ze względu na wielość i różnorodność publikacji poświęconych tematowi. Wykorzystanie przez uczestników konkursu innych publikacji jest dopuszczalne, pod warunkiem, że zawierają one informacje z zestawu lektur; analogicznie można korzystać z różnych wydań wybranych publikacji.

Z publikacji i materiałów obejmujących szersze spektrum zagadnień, zwłaszcza w odniesieniu do wydawnictw encyklopedycznych, przewodników, portali internetowych, czy publikacji przekrojowych, należy wybrać **hasła lub fragmenty tekstu dotyczące tytułowego okresu**, z uwzględnieniem **genezy** wydarzeń oraz **ciągłości** istnienia obiektów architektonicznych.

Publikacje zwarte dostępne są w zbiorach Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego oraz bibliotek z nią powiązanych: KOSZYKOWA.PL. Część publikacji dostępna jest również w formie elektronicznej, w ogólnodostępnych bibliotekach cyfrowych oraz na innych portalach internetowych.

Etap szkolny konkursu dotyczy dziejów WARSZAWY, zaś **etap wojewódzki** dziejów MAZOWSZA. W drugim etapie konkursu należy uwzględnić literaturę przedmiotu z etapu pierwszego w tych fragmentach publikacji, które mogą dotyczyć dziejów Mazowsza jako regionu.

I. Etap szkolny konkursu

Zakres i wybrane zagadnienia z dziejów najnowszych Warszawy

Na etapie szkolnym konkursu wymagana jest wiedza dotycząca historii miasta WARSZAWY, w jego granicach administracyjnych w zależności od okresu dziejów najnowszych, w latach **1915–1998**. Główne zagadnienia kolejno obejmują:

- dzieje Warszawy pod okupacją niemiecką w latach 1915–1918 (generalne gubernatorstwo warszawskie)
- dzieje miasta jako stolicy nowego państwa polskiego (1918–1939)
- historię wojenną (1939), okupacyjną (Warszawa jako stolica niemieckiego dystryktu Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1945), konspiracyjną (Warszawa jako główny ośrodek oporu na ziemiach polskich) i powstańczą (1944)
- historię odbudowy miasta po roku 1944, ze szczególnym uwzględnieniem restauracji historycznych zabytków Śródmieścia i stołecznych kościołów oraz nowym rozplanowaniem urbanistycznym stolicy
- przemiany demograficzne, społeczne i gospodarcze w okresie Polski Ludowej (1945–1989)
- zagadnienie zmian własności w zakresie nieruchomości i przedsiębiorstw, rozwoju handlu i usług oraz przemian struktur samorządowo-administracyjnych w latach 1988–1998
- zagadnienie rozwoju terytorialnego miasta w latach 1916–1998 oraz poszczególnych dzielnic warszawskich po obu stronach Wisły w tym okresie (Warszawa lewobrzeżna: Bemowo, Bielany, Mokotów, Ochota, Śródmieście, Ursus, Ursynów, Wilanów, Włochy, Wola, Żoliborz; Warszawa prawobrzeżna: Białołęka, Praga-Południe, Praga-Północ, Rembertów, Targówek, Wawer)

Lektury dla uczniów – etap szkolny

A. WARSZAWA JAKO MIASTO STOŁECZNE 1915–1998

1. Źródła

Józef Kazimierski, Ryszard Kołodziejczyk, *Dzieje Mazowsza i Warszawy. Wybór źródeł*, Warszawa 1973

2. Wprowadzenie

Stefan Kieniewicz, *Warszawa w latach 1795–1914*, Warszawa 1976 (seria *Dzieje Warszawy*, t. 3)

Jacek Żurek, *Państwo mazowieckie. W pięćsetną rocznicę śmierci ostatniego władcy Mazowsza*, „Polska Zbrojna Historia” 2026, Nr 3(39), s. 86–89, wersja elektroniczna: WYDAWNICTWOBONZUR.PL/BONZUR-HISTORIO (P: Państwo Mazowieckie)

3. Ogólne

Jan Stanisław Bystroń, *Warszawa*, Warszawa 1977 [do 1944]

Marian Marek Drozdowski, Andrzej Sołtan, Andrzej Zahorski, *Historia Warszawy*, Warszawa 2017

Karol Móravski, *Warszawa. Dzieje miasta*, Warszawa 2017

Warszawskiej Pragi dzieje dawne i nowsze, pr. zb., red. Andrzej Sołtan i in., Warszawa 2006

4. Przewodniki

Wiesław Głębocki, Karol Móravski, *Warszawo Ty moja Warszawo. 1596–1996*, Warszawa 1994

Karol Móravski, Wiesław Głębocki, *Bedeker Warszawski. W 400-lecie stołeczności Warszawy*, Warszawa 1996

5. Encyklopedyczne

Encyklopedia Warszawy, pr. zb., red. Bartłomiej Kaczorowski i in., Warszawa 1994

Kwiryna Handke, *Słownik nazewnictwa Warszawy*, Warszawa 1998

Warszawa walczy 1939–1945. Leksykon, pr. zb., red. Krzysztof Komorowski i in., Warszawa 2014

Warszawikia. Wszystko o Warszawie, [WARSZAWA.FANDOM.COM/WIKI/WSZYSTKO_O_WARSZAWIE](https://warszawa.fandom.com/wiki/Wszystko_o_Warszawie) (hasła i fragmenty haseł dotyczące lat 1915–1998)

6. Atlasy i mapy

dowolny **atlas historii Polski** obejmujący wiek XX

dowolne trzy **plany Warszawy** (oryginalne, reprinty lub historyczne), kolejno dla okresów: 1916–1944, 1945–1989 oraz 1990–1998

Fundacja Warszawa 1939.pl, *Fotoplan*, [WARSZAWA1939.PL/FOTOPLAN](https://warszawa1939.pl/fotoplan)

B. HISTORIA WARSZAWY 1915–1998

1. Pierwsza wojna światowa

Krzysztof Dunin-Wąsowicz, *Warszawa 1914–1918*, Warszawa 1989

2. Okres międzywojenny

Marian Marek Drozdowski, *Warszawa w latach 1914–1939*, Warszawa 1991 (seria *Dzieje Warszawy*, t. 4)

Jerzy S. Majewski, *Warszawa nieodbudowana. Lata dwudzieste*, Warszawa 2004

Jerzy S. Majewski, *Warszawa nieodbudowana. Lata trzydzieste*, Warszawa 2005

3. Druga wojna światowa

Władysław Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, Kraków 2008

Marek Getter, *Straty ludzkie i materialne w Powstaniu Warszawskim*, „Biuletyn IPN” 2004, Nr 8–9 (43–44), s. 62–74, wersja elektroniczna: [ARCHIWUM.IPN.GOV.PL/PL/PUBLIKACJE/BIULETYN-IPN/9613,BIULETYN-IPN-NR-8-92004.HTML](https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/publikacje/biuletyn-ipn/9613,biuletyn-ipn-nr-8-92004.html)

Tomasz Strzembosz, *Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939–1944*, Warszawa 1983

Tomasz Szarota, *Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Warszawa 2010

4. Okres powojenny

Artur Bojarski, *Rozebrać Warszawę. Historie niektórych wyburzeń po roku 1945*, Warszawa 2015

Jan Górski, *Warszawa w latach 1944–1949. Odbudowa*, Warszawa 1988 (seria *Dzieje Warszawy*, t. 6)

Władysław Jan Grabski, *Kościół Warszawy w odbudowie*, Warszawa 1956

Justyna Kusiak, *Chaos Warszawa. Porządki przestrzenne polskiego kapitalizmu*, Warszawa 2021

Warszawa 2000 kalendarz – informator, pr. zb., red. Adam Mazurek i in., Warszawa 1999

II. Etap wojewódzki konkursu

Zakres i wybrane zagadnienia z dziejów najnowszych Mazowsza

Na etapie wojewódzkim konkursu wymagana jest wiedza dotycząca historii MAZOWSZA, w granicach historycznych w zależności od okresu dziejów najnowszych, w latach **1915–1998**. Główne zagadnienia kolejno obejmują:

- okres walk na froncie wschodnim w roku 1915 i okupację niemiecką do roku 1918
- powstanie i działalność władz nowego Królestwa Polskiego (1916–1918)
- organizację republikańskich władz polskich na terenie nowego województwa warszawskiego (1918–1922)
- wojnę bolszewicką i bitwę warszawską (1920)
- przemiany społeczno-gospodarcze na terenie województwa oraz działalność władz samorządowych i administracyjnych do roku 1939
- bitwy kampanii wrześniowej i oblężenie Warszawy przez Niemców w roku 1939
- organizację dystryktów warszawskiego, radomskiego i lubelskiego w Generalnym Gubernatorstwie oraz na ziemiach mazowieckich wcielonych do Rzeszy w latach 1939–1945
- martyrologię ludności polskiej i żydowskiej w okresie II wojny światowej
- działalność konspiracyjną i partyzancką w latach 1939–1944 oraz akcję „Burza” na terenie Mazowsza (1944)
- wyzwolenie spod okupacji niemieckiej przez Armię Czerwoną (1944–1945)
- budowę nowego aparatu władzy politycznej przez władze komunistyczne od roku 1944
- opór zbrojny i polityczny w latach 1944–1956
- opór społeczny w latach 1956–1989
- rozwój społeczno-gospodarczy Mazowsza w latach 1944–1988
- przemiany struktur demograficznych, ekonomicznych i własnościowych w latach 1989–1998
- zmiany terytorialno-administracyjne na Mazowszu w latach 1915–1998

Lektury dla uczniów – etap wojewódzki

A. MAZOWSZE JAKO REGION 1915–1998

1. Źródła

Józef Kazimierski, Ryszard Kołodziejczyk, *Dzieje Mazowsza i Warszawy. Wybór źródeł*, Warszawa 1973
Janusz Szczepański, *Mazowsze Północne w XIX–XX wieku. Materiały źródłowe 1795–1956*, Warszawa – Pułtusk 1997

2. Wprowadzenie

Cztery wieki Mazowsza. Szkice z dziejów 1526–1914, pr. zb., red. Irena Gieysztorowa i in., Warszawa 1968

Jacek Żurek, *Państwo mazowieckie. W pięćsetną rocznicę śmierci ostatniego władcy Mazowsza*, „Polska Zbrojna Historia” 2026, Nr 3(39), s. 86–89, wersja elektroniczna: WYDAWNICTWOBONZUR.PL/BONZUR-HISTORIO (P: Państwo Mazowieckie)

3. Ogólne

Mazowsze. Serce Polski. Oficjalny serwis turystyczny, MAZOWSZE.TRAVEL/KATEGORIA-ODKRYJ/WIELKA-HISTORIA (hasła i fragmenty haseł dotyczące lat 1915–1998)

Mazowsze wczoraj, dziś i jutro, pr. zb., red. Jolanta Choińska-Mika i in., Warszawa 2018, wersja elektroniczna:

[KONKURSY.MSCDN.PL/IMAGES/KONKURSY2022/WOM/PUBLIKACJE/MAZOWSZE_WCZORAJ_DZIS_JUTRO.PDF](https://konkursy.mscdn.pl/images/konkursy2022/wom/publikacje/mazowsze_wczoraj_dzis_jutro.pdf)
(hasła i fragmenty haseł dotyczące lat 1915–1998)

4. Przewodniki

Lechosław Herz, *Klangor i fanfary. Opowieści z Mazowsza*, Warszawa 2012

Lechosław Herz, *Pod ożywczym drzew cieniem... Na podwarszawskim Mazowszu*, Warszawa 2017

Lechosław Herz, *Podróże po Mazowszu*, Warszawa 2016

Poza Warszawą III. Architektura i budownictwo Mazowsza XII–XVIII wieku, pr. zb. red. Michał Wardzyński, Warszawa 2020

Poza Warszawą IV. Architektura na Mazowszu od końca XVIII do końca XX wieku, pr. zb., red. Andrzej Pieńkos, Warszawa 2021

5. Encyklopedyczne

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. X: *Województwo warszawskie/Dawne województwo warszawskie*, z. 1–29, pr. zb., red. Jerzy Z. Łoziński i in., Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1962–1999, wersja elektroniczna: [REPOZYTORIUM.ISPAN.PL/DLIBRA/COLLECTIONDESCRIPTION/73](https://repozytorium.ispan.pl/dlibra/collectiondescription/73)

Tadeusz Oracki, *Zasługi dla Mazowsza w XIX i XX w. Sylwetki działaczy społecznych i politycznych oraz twórców kultury, nauki i oświaty*, Ciechanów 1977

Województwo warszawskie 1944–1974, pr. zb., red. Tadeusz Śliwiński i in., Warszawa 1974, wersja elektroniczna: [MBC.CYFROWEMAZOWSZE.PL/DLIBRA/PUBLICATION/42009/EDITION/36256?LANGUAGE=EN](https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication/42009/edition/36256?language=en)

6. Atlasy i mapy

Atlas fontium. Mapy z przeszłością – mapy dawne i historyczne, Instytut Historii PAN,
[ATLASFONTIUM.PL/MAPY-HISTORYCZNE](https://atlasfontium.pl/mapy-historyczne)

Mapy w skali 1:500.000: *Województwo Rawskie w drugiej połowie XVI wieku*, *Województwo Mazowieckie w drugiej połowie XVI wieku*, *Województwo Podlaskie w drugiej połowie XVI wieku*, *Województwo Płockie w drugiej połowie XVI wieku*, *Województwo Sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*.

Mapa w skali 1:250.000: *Ziemie polskie Korony w drugiej połowie XVI wieku. Toż: Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku. Cz. 1. Mapa. Plany*, red. Władysław Pałucki i in., skala 1:250.000, Warszawa 1973, wersja elektroniczna:

[RCIN.ORG.PL/DLIBRA/PUBLICATION/6814/EDITION/5724/CONTENT](https://rcin.org.pl/dlibra/publication/6814/edition/5724/content) (są to jedyne ogólnie dostępne kompleksowe mapy historyczne Mazowsza)

Atlas miast województwa mazowieckiego, pr. zb., red. Beata Konopska i in., Warszawa 2006

dowolny **atlas historii Polski** obejmujący wiek XX

dowolne **mapy turystyczne Mazowsza** obejmujące całość regionu i poszczególne obszary.

Fotopolska, Mapy i plany – mazowieckie, [cz. 1] 1664–1926, [cz. 2] 1926–2010,

[FOTOPOLSKA.EU/MAZOWIECKIE/B84321,MAPY_I_PLANY_-_MAZOWIECKIE.HTML](https://fotopolska.eu/mazowieckie/b84321,mapy_i_plany_-_mazowieckie.html)

B. HISTORIA MAZOWSZA 1915–1998

1. Pierwsza wojna światowa

Lech Królikowski, *Twierdza Warszawa*, Warszawa 2002

Dzieje Mazowsza, t. III: *Lata 1795–1918*, pr. zb., red. Janusz Szczepański i in., Pułtusk 2012

2. Okres międzywojenny

Dzieje Mazowsza, t. IV: *Lata 1918–1939*, pr. zb., red. Janusz Szczepański i in., Pułtusk 2010

Miasta Mazowsza w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia społeczno-gospodarcze i kulturowe (do 1939 r.), pr. zb., red. Janusz Szczepański i in., Pułtusk – Warszawa 2013

3. Druga wojna światowa

Stanisław Banach, *Archidiecezja warszawska w latach 1939–1945. Zniszczenia obiektów sakralnych*, Dalków – Łódź 2001

Władysław Bartoszewski, *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944*, Warszawa 2008

Dzieje Mazowsza, t. V: *Lata 1939–1945*, pr. zb., red. Janusz Szczepański i in., Pułtusk 2017

Jan Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski Armii Krajowej. Studium wojskowe*, Lublin 1992

Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski. Polacy. Żydzi. Niemcy. Ukraińcy, pr. zb. red. G. Hryciuk i in., Warszawa 2023

4. Okres powojenny

Wojciech Łukaszewski, *Nowe jarzmo. Życie społeczno-polityczne na północnym Mazowszu w latach 1945–1956*, Kraków 2019

NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 5: *Polska środkowo-wschodnia*, pr. zb., red. Łukasz Kamiński i in., Warszawa 2010 (artykuły: Włodzimierz Domagański, NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze; Jacek Pawłowicz, NSZZ „Solidarność”. Organizacja Regionu Płockiego)

Witold Sienkiewicz, *Polska od roku 1944. Najnowsza historia. Polityka. Społeczeństwo. Gospodarka*, Warszawa 2012

Województwo warszawskie w trzydziestolecie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, pr. zb., red. Kazimierz Arciszewski i in., Warszawa 1974